

Ааптардар:

Бурнашева Галина Федосеевна, Бурнашева Мария Андреевна, Гуляева Акулина Дмитриевна, Максимова Саргылана Алексеевна, Мартынова Варвара Ивановна, Миронова Долгуйаана Анатольевна, Михайлова Надежда Клавдиевна, Семенова Наталия Анатольевна -
Дьокуускай куорат 38-№дээх оскуолатын алын сүһүөбүн учууталлара.

Ийэ тыл кэрэтэ

(1 - 4 кылаас Саха оскуолатыгар кылаас таһынан дьарык тэтэрээтэ)

Төрөөбүт тыл – көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэриллэр ханнык баҕарар норуот улуу нэһилиэстибэтэ, киһи-аймах сүдү культурнай сыаннастарыттан биирдэстэрэ. Төрөөбүт тыл - оҕоҕо тулалыыр эйгэтин кыраҕатык билэр-көрөр, чугас дьонун-сэргэтин кытта истинник бодоруһар, иэйиитэ уһуктар, өйө-санаата сайдар, өбүгэтин үөрэбин утумнуур сүрүн эйгэтэ.

Ол иһин оҕону кыра сааһыттан оскуолаҕа төрөөбүт тылынан иитии-үөрэтии сүрүн ирдэбил быһыытынан билиниллэн, Российскай Федерация уонна Саха Республикатын үөрэххэ уонна тылга сокуоннарыгар ити өйдөбүл туспа ыстатыйанан киирэн, быраап быһыытынан көмүскэллээх, билигини усулуобуйаҕа үгүс норуот тыла чөл туруктаах хааларыгар тирэх буолар.

Билигин төрөөбүт тыл, федеральной государственнай үөрэх стандартын (ФГҮӨС) ирдэбилинэн, уопсай үөрэхтээһин булгуччулаах чааһыгар киирэн, базиснай үөрэх былааныгар (федеральной) миэстэтэ, үөрэтиллэр чааһа чопчу ыйыллан үөрэтиллэр таһыма үрдээтэ. Алын сүһүөх оскуола таһымыгар төрөөбүт тылы үөрэх предметин быһыытынан үөрэтиигэ түмүк ирдэбили эмиэ федеральной государственнай үөрэх стандарта сүрүннүүр.

Ити ааттаммыт докумуон быһыытынан, алын сүһүөх үөрэхтээһин таһымыгар төрөөбүт тылы үөрэтиигэ үрдүк таһымнаах түмүк ирдэнэр. Төрөөбүт тыл атын үөрэх предметтерин кытта бииргэ оҕо личность быһыытынан сайдыытын хааччыйыахтааҕа этиллэр, ону сэргэ урукку өттүгэр ирдэммэт санга булгуччулаах ирдэбили - үөрэнээччигэ үөрэх дэгиттэр дьайыыларын ингэриини киллэрэр. Кыра кылаас оҕото өйдөөн, сөп тэтимнээхтик таба ааҕара,

суруйара, онтун ырытара, дынг чаччыны кытта тэннээн көрөрө санаатын сааһылаан этэрэ, кэпсиирэ, кэпсэтэрэ, түмүктүүрэ бэйэтин төрөөбүт тылын билэриттэн тутулуктаах.

Төрүөгү: Билигни кэмнэ оскуола саастаах оҕолор, эдэр ыччат төрөөбүт тылынан санарыта улам сыпсаан, судургутуйан иһиитэ олохпут биир омсолоох көстүүтэ буолар. Маннык сүрүн түгэннэр:

- төрөөбүт тылынан ааҕы уруоктарын чааһа аҕыйаҕа;
- куоракка иитиллибит оҕо төрөөбүт тылын саппааһын кэмчитэ, күннээҕи аҕыйах ахсааннаах судургу тылларынан кэпсэтиитэ;
- оҕо тулалыыр эйгэтэ үксүгэр нууччалыы тыллаах буолуута үөрэнээччи ийэ тылын толору баһылырыгар улахан мэхэйдэри үөскэтэр.

Баар уустук быһыыны туоратарга, алын сүһүөх кылаас үөрэнээччитэ төрөөбүт тылын ураты кэрэтин билэ улаатарыгар, биһиги санаахпытыгар, биир төһүү күүһүнэн үөрэх таһынааҕы дьарык чаастара буолуохтарын сөп.

Тобоостооҕо: Төрөөбүт төрүт тылбытын саңа ирдэбилгэ эппиэттиир үөрэби тэрийиигэ, дириңэтэн үөрэтиигэ анал программалар суохтарын кэриэтэ. Төрөөбүт төрүт тылбыт кэрэтин, баайын оҕоҕо тириэрдии кылаас таһынан үлэни тэрийдэххэ ситиһиллэр. Маннык санаанан ыйдаран, биһиги «Ийэ тыл кэрэтэ» дьарык программатын онордубут.

Сыала: Саха оҕото төрөөбүт тылынан көңүллүк, хомоҕойдук санарар буолуутун ситиһиигэ олук ууруу.

Соруга: Оҕо төрөөбүт тылы таба туттан, кини муңура суох баайын сатаан туһанан, омук быһыытынан уратытын өйдүү улаатытытын ситиһии, кинини личность быһыытынан иитии уонна айар дьобурун сайыннарыы.

Сонун өрүтэ (новизна): Саха уонна нуучча литературатын холобурдарын дьүөрэлии тутан үөрэтии.

Үлэ кэскилэ: Оҕо төрөөбүт тылын дириңник билэн, күннээҕи олоҕор сатаан туһанарыгар кыах биэрии. Билэр-көрөр бабатын, саныыр санаатын, тугу билибитин-көрбүтүн сааһылаан, уустаан-ураннаан, бэргэн хомоҕой тылларынан кэпсиир үөрүйэбин, айар дьобурун сайыннарыы, тылга интэриэһин көбүтүү.

Саха оскуолатын алын сүһүөх кылаастарыгар

«Ийэ тыл кэрэтэ» кылаас таһынаан дьарык тэтэрээтэ.

Программа ис хоһооно

Программа үөрэнээччи сааһынан интэриэһин, кини эйгэтин учуоттаан кылаастарынан тус-туспа аттарылынна.

Кини аймах үйэлэртэн үйэлэргэ өрө тутан ильдэ кэлбит ытык өйдөбүллэрин (духовнай сыаннастарын) норуот уус-уран айымньытын нөңүө бэриллиннэ.

Алын сүхүөх кылаастарга үөрэтиллэр ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалар кэнэтиллэн киирдилэр. Ол курдук, сомоҕо домохтор, синонимнар, антонимнар, тыллар көһөрүллүбүт суолтаҕа туттулуулар (эпитет, метафора, тэннэбил, тыыннаабымсытыы) быдан киэнник хабылыннылар. Онон үөрэнээччилэр тылларын култуурата үрдүүрүгэр, саппааһа байарыгар, ситимнээх саналара сайдарыгар көмө оһуулар.

Олонхоҕо оһону сирдээх, көхтөөх майгыга, бэйэ-бэйэҕэ көмөлөһүүгэ, дойдутун, дьонун иннигэр эппиэтинэстээх буоларга иитэр ытык өйдөбүллэр бааллар. 3-4 кылаастар дьарыктарыгар олонхо тылын араас хайысханан киллэрдибит.

Оһолор айар дьоһурдара сайдарыгар хас биирдии түһүмэххэ араас көрүҥнээх үлэлэр былааннаннылар. Айар үлэлэри учуутал бэйэтэ көрүүтүнэн уларытан онотторуон сөп. Сорудахтар бары үөрэнээччилэргэ, бөлөхтөргө уонна биирдиилээн оһолорго туһуланаллар.

Чааһынан аттарыы

1 кылаас (33чаас)	2 кылаас (34чаас)	3 кылаас (34 чаас)	4 кылаас (34 чаас)
Норуот остуоруйалара - 14 ч. Чабырһах – 10 ч. Үгэ – 7 ч. Бырайыактыыр үлэ – 2ч.	Таабырын - 10 ч. Өс хоһооно – 10 ч. Аман өс -2ч Тиэкиһинэн үлэ – 3ч Сомоҕо-домох-5ч. Бырайыактыыр үлэ үлэ – 4ч.	Сомоҕо-домох - 4ч. Синоним, антоним - 4 ч. Эпитеттар, тэннэбил – 4 ч. Метафора, тыыннаабымсытыы – 5ч. Гипербола, литота – 2ч. Тиэкиһинэн үлэ – 1ч Аман өс -5ч. Өйтөн суруйуу – 1ч Олонхо – 5ч. Бырайыактыыр үлэ – 3ч.	Сомоҕо-домох - 8ч. Синоним, антоним - 5ч. Эпитеттар, тэннэбил – 5 ч. Метафора, тыыннаабымсытыы – 4ч. Гипербола, литота – 1ч. Олонхо – 5ч. Тургутук – 1ч. Бырайыактыыр үлэ – 5ч.

Дьарык түмүгэ

Ытык өйдөбүллэри инэрии түмүгэ (личностные результаты)

Бу дьарыктарга оһо маннык ытык өйдөбүллэри (духуобунай сыаннастары) инэриннэһинэ төрөөбүт тыла сайдарыгар бэриниилээх, эппиэтинэстээх буоларыгар, бэйэтин кыаһын толору туһанарыгар эрэниэххэ сөп.

Төрөөбүт тыл - омугу сомоһолуур тыл буоларын өйдүүр.

Төрөөбүт тыл төрүт айылгыта, үйэлээх үгэһэ, этигэн кэрэтэ норуот тылынан уус-уран айымньытыгар уонна уус-уран литератураҕа сөҥмүтүн билэр.

Төрөөбүт тылын сайыннарар, кэлэр көлүөнөбү тириэрдэр ытык иэстээбин, ийэ тыл үйэлэргэ чөл туруктаах буоларыгар тус оруоллаабын өйдүүр.

Төрөөбүт тыл иитиллэр, үөрэнэр, айар-сайдар тыл буоларын итэбэйэр.

Төрөөбүт тыл элбэх омук алтыһан бииргэ олорор кэмигэр, икки (элбэх) тылланы усулубуйатыгар хас биирдии киһиттэн харыстабыллаах сыһыаны эрэйэрин өйдүүр.

Үөрэх сатабылларын сайыннары түмүгэ (метапредметные результаты)

Бэйэни салайынар-дьаһанар сатабыллар

Тылын сайыннарар сыалы-соруу таба туруорунар, сатаан былаанныыр, туюх-ханнык түмүккэ кэлиэхтээбин быһа холоон билэр. Тугу билэрин-билбэтин, тугу ситэри үөрэтиэхтээбин арааран өйдүүр.

Тылын сайыннарар баһаны үөскэтии (потребность в совершенствовании собственной речи). Төрөөбүт тылын барба баайын сыаналыыр, тыл кэрэтигэр умсугуйар, этигэн тыл күүһүн, кыабын толору туһанарга, тылын-өһүн бэйэтэ сатаан чочуйан, тупсаран, санаатын сиһилии этэргэ, кэпсииргэ дьулуһар.

Хонтуруолланы. Бэйэ санатын өрүү кэтэнэр, көрүнэр, албаһа суох сангарарга, санаатын ыпсаран, хомоҕойдук этэргэ кыһаллар.

Саныыр санаатын сааһылаан, дьонго өйдөнүмтүөтүк, тиийимтиэтик этэр, тижис тутулун тутуһан суруйары сатыыр.

Бодоруһар сатабал

Бииргэ үлэлиир үөрүйэх. Дьону кытта бииргэ алтыһан үөрэнэр, үлэлиир араас ньыманы баһылаабыт (*нааранан, бөлөбүнэн, хамаанданан о.д.а.*). Саастыылаахтарын, улахан дьону кытта айымньылаах алтыһы туругар кэбэбэстик киирэр (*продуктивное взаимодействие*), биир сыаллаах-соруктаах дьонун кытта таһаарыылаахтык, көдүүстээхтик үлэлиир үөрүйэхтээх (*продуктивное сотрудничество*).

Кэпсэтэр үөрүйэх. Кэпсэтии уратыларын өйдүүр, табан кэпсэтэр. Кэпсэтэр киһитин убаастыыр, сэнээрэр, санаатын болҕойон истэр, ылынар. Ханнык баҕарар эйгэбэ кэпсэтэригэр дьон болҕомтотун тардар, сэргэхситэр, сонурбаттар, көбүлүүр сатабылы табан туһанар. Кэпсэтэр кэмнэ бэйэ көрбүтүн, истибитин, аахпытын сиһилии сэрэгиир. Дьон өйдөспөт, тыл тылга киирсибэт буолар төрүөттэрин сөптөөхтүк сыаналыыр, сатаан ырытар, өйдөһүү суолун дөбөннүк тобулар.

Кэпсэтии сиэрин (речевой этикет) тутуһар үөрүйэх. Дьону кытта алтыһыга кэпсэтии сиэрин тутуһар, туттан-хаптан бодоруһуу ньымаларын тоҕоостоохтук туттар.

Сахалыы дорооболоһор, билсир, быраһаайдаһар, көрдөһөр, бырастыы гыннарар, буйар, телефонунаан кэпсэтэр о.д.а. үгэстэри ингэриммит, күннээби олоҕор өрүү туттар.

Обо дьону кытта бииргэ алтыһан үөрэнэр, үлэлиир араас ньыманы баһылыыр (пааранан, бөлөбүнэн, хамаанданан о.д.а.) Саастыылаахтарын, улахан дьону кытта айымньылаах алтыһы туругар кэбэбэстик киирэр (продуктивное взаимодействие), биир сыаллаах-соруктаах дьонун кытта таһаарыылаахтык, көдүүстээхтик үлэлиир үөрүйэхтэнэр (продуктивное сотрудничество).

Бу уруок таһынаабы дьарык чаастара обо төрөөбүт тылын кэрэтин, омук быһыытынан уратытын өйдүү улаатарыгар төһүү күүс буолуо. Араас хайысхалаах соруудахтар обо билэр-көрөр бабатын, саныыр санаатын, тугу билибитин-көрбүтүн сааһылаан, уустаан-ураннаан, бэргэн хомобой тылларынан кэпсиир үөрүйэбин, айар дьобурун сайыннарыа, тылга интэриэстэрин көбүтүө. Обо төрөөбүт тылын дирицник билэн, күннээби олобор сатаан туһанарыгар кыах биэриэ. Төрөөбүт төрүт тылын убаастыыр, дойдутун таптыыр, атын норуоттары кытары тэннэ быһаарсар үрдүк культуралаах личность буола улаатыа.

Обо бэйэтин-бэйэтэ сайыннарар эйгэтин тэринэн, баар кыабын туһанан, үлэлиир тиһигин тобулан, аттаран дьарыктанара, саңа суолу көрдөөһүнэ бу инникигэ эрэллээх харды буолуо дии саныыбыт.

Кылаас таһынан ытыллар үлэ оболор болбомтолорун тардар, умсугутар күүһэ учуутал бу дьарык тэтэрээтин обо өйүгэр-санаатыгар, дууһатыгар төһө табан тиэрдэриттэн, оболору интэриэһиргэтэр соруудахтары сатаан туһанарыттан тутулуктаах.

Бу оңорбут пособиебыт учууталларга, төрөппүттэргэ уонна оболорго, айар үлэлэрин үөрэтиилэригэр көмө буолуо.

Туһаныллыбыт литература:

1. А.Д.Слепцова-Туобу Аана. «Сизэннэрбэр суруйааччылары сэнэргиим».- Дьокуускай: Бичик, 2008.
2. Алампа. «Возвращение».- Дьокуускай: Бичик, 2006.
3. Амма Аччыгыйа. «Саха суруйааччылара оболорго».- Дьокуускай: Бичик, 2005.
4. Д.В. Кириллин. «Литература эйгэтигэр- үйэ аңара».- Дьокуускай: Бичик, 2002.
5. Ефимова М.И. Кырачааннарга таабырыннар.- Дьокуускай: Бичик,2004.
6. И.К. Попов. «Саха суруйааччыларын псевдонимнара».-Дьокуускай: Бичик, 2005.
7. И.К.Попова, науч.ред.А.Г.Нелунов. Саха тылыгар кылгас көмө тылдыт.- Дьокуускай: Бичик,2004.
8. Л.В. Захарова, Л.К. Избекова. «Кустук» 3 кылаас. –Дьокуускай: Бичик, 2003.
9. Л.В. Захарова, Л.К. Избекова. «Ньургунун» 4 кылаас. –Дьокуускай: Бичик, 1997.
10. Л.В. Захарова, Л.К. Избекова. «Саһар5а» 2 кылаас.- Дьокуускай: Бичик, 2006.
11. Моисей Ефимов. «Айыы тыынынан арчыланан».-Дьокуускай: Бичик, 2006.
12. Н.И. Филиппова. Төрөөбүт литератураны 4-с кылааска үөрэтии.- Якутскай, Саха сиринээ5и кинигэ издательствота,1986.
13. Николай Якутскай. «Саха суруйааччылара оболорго».- Дьокуускай: Бичик, 2008.
14. Попов И.К. Кылгас тылдыт: сомо5о домохтор.- Дьокуускай: Бичик,2010.
15. Ситникова Н.В., Семёнова С.С., Васильева Н.Н. Федеральной государственной үөрэх стандарта саха оскуолатыгар.– Дьокуускай: Бичик,2011.
16. Степанова М.Е.Абылаңнаах таайбараңнар.- Дьокуускай: Бичик,2006.
17. Суорун Омоллоон. «Саха суруйааччылара оболорго».-Дьокуускай: Бичик, 2006.
18. Т.И. Петрова. «Ийэ тыл көңүл түмсүү».-Дьокуускай, 2007.
19. Эллэй. «Саха суруйааччылара оболорго».- Дьокуускай: Бичик, 2004.